

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת כי תצא תשע"ח

"יום הזכרון" - וברכת זכרונות

אצל הקדוש ברוך הוא.

הכל שְׁפִיט - מעשים, מחשבות ויצרים

הענין שדברנו עליו הוא תוכנה של ברכת "זכרונות" של ראש השנה. שם אנו מדברים על כך, שביום זה ה' זוכר כל יצורי קדם, וביום הזה הוא מעיר את הזכרונות ודן לפי הזכרונות שהוא זוכר. זה התוכן של הברכה, לדעת את השגחת ה' על כל היצורים.

אנו אומרים בברכת זכרונות, שה' זוכר "מעשה איש ופקודתו ועלילות מצעדי גבר, מחשבות אדם ותחבולותיו ויצרי מעללי איש". מה הם כל הענינים הללו, "מעשה איש ופקודתו ועלילות מצעדי גבר, מחשבות אדם ותחבולותיו ויצרי מעללי איש"? - אולי מותר להסביר כך:

"מעשה איש" - אלו הם המעשים שאדם עשה. בין אם הם מצוות, ובין אם הם עברות ח"ו.

"ופקודתו" - אלו הם המעשים שאדם נמנע ולא עשה אותם. [פקודתו" מלשון "פי יפקד מושבך" (שמו"א כ, יח), לשון חסרון והעדר]. גם מעשים שאדם לא עשה - באים במשפט ומשפיעים על דינו, בין שההמנעות מהם היתה ראויה (כגון שהתגבר על יצרו ולא חטא), ובין שלא היתה ראויה (כגון שנמנע מקיום מצוה).

אך לא רק מעשים שאדם עשה או לא עשה נכנסים לחשבון בדין. גם "עלילות מצעדי גבר" - הצעידה וההליכה אל המעשים, גם הם באים בחשבון. אם הלך לדבר מצוה - נזקפת גם ההליכה לזכותו, חוץ מן המעשה עצמו. "שכר פסיעות יש" (ב"מ קז, א. ועי' רש"י שמות יב, כח).⁴ וכן אם הלך לדבר עבירה - נענש גם על ההליכה, חוץ ממה שנענש על המעשה עצמו.

ולא רק המעשים וההליכה אליהם באים בחשבון בדין, גם "מחשבות אדם" נלקחות בחשבון. מחשבות שאדם חשב, איך לקיים מצוה, או ח"ו לעשות עבירה - גם הן נלקחות בחשבון בדין, גם אם לבסוף לא הגיעו המחשבות לכלל מעשה. למשל: אם חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה - מקבל שכר על מחשבתו כאילו עשה את המצוה (קדושין מ, א). ובעבירות - בדרך כלל אין הקב"ה מעניש על מחשבת עבירה, אבל במקרים מסויימים גם על מחשבת עבירה יש עונש, למרות שלא באה לכלל מעשה (עי' שם).

וכן "תחבולותיו" באות בחשבון. כמה השתדל אדם למצוא תחבולות לקיים את המצוה כשקשה היה לקיים אותה, או להמנע מעברה במקום שקשה היה להמנע ממנה. אבל מעבר לכל זה, גם "יצרי מעללי איש" באים בחשבון. מה הם "יצרי מעללי איש"? "יצרי מעללי איש" הם כוחות נסתרים וחבויים בנפש ("תת הכרה"), שאפילו לכלל מחשבה ותחבולות לא הגיעו,⁵ אבל עלולים להביא

למה נקרא ר"ה "יום הזכרון", והרי ה' זוכר הכל

בכל יום

יש בפרשתנו שתי מצוות של זכירה. זכירת מעשה מרים - "זְכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם" (דברים כד, ט), ולהבדיל, זכירת מעשה עמלק - "זְכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק" (שם כה, יז). ויש גם לאו אחד על שכחה - "וְהָיָה כִּי יִזְכָּרְךָ לְךָ מִכָּל אֲיִדֶיךָ... תִּמְחָה אֶת זִכְרְךָ עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם, לֹא תִשְׁכַּח" (שם, יט).

כל זה שייך אצל בשר ודם. בשר ודם עלול לשכחה, ולכן הוא צריך לעשות לעצמו תזכורות בכל כמה זמן כדי לזכור ולא לשכוח. אבל אצל הקב"ה זה לא שייך. "אין שכחה לפני כסא כבודך". בכל רגע ובכל זמן הקב"ה זוכר הכל.¹ אין צורך להזכיר משהו לקב"ה. בכל זאת חז"ל תיקנו בתפילה לקרוא לר"ה "יום הזכרון". בתנ"ך לא נמצא השם הזה,² אבל בתפילה כך תיקנו חז"ל לקרוא לראש השנה - "יום הזכרון". כי בו ה' זוכר בכל המעשים שלנו, ולפי זה הוא גוזר את דינו.

אלא שצריך להבין: מה פירוש הדבר שביום זה הקב"ה נזכר במעשינו? הרי גם בשאר ימות השנה ה' זוכר אותנו. הקב"ה זוכר בכל רגע נתון את כל מעשי בני האדם בכל העולם כולו. כל מה שעשו בעבר, בהווה, וגם מה שיעשו בעתיד. שום ידיעה לא נוספת לו ביום הזכרון, ולא בשום זמן אחר, שהרי הקב"ה הוא בלתי משתנה, וגם הידיעה שלו בלתי משתנה. הוא יודע היום מה שיִדע אתמול, וגם מה שיִדע מחר. אם כן, מה פירוש הדבר שבראש השנה הקב"ה נזכר במעשינו?

התשובה היא, שאכן הקב"ה לא "נזכר" ביום זה בשום דבר. כשהתורה הקדושה או חז"ל אומרים שהקב"ה "נזכר" באיזה דבר - בראש השנה או בכל זמן אחר - אין הכוונה שעד אותו זמן אותו דבר היה שְׁכֹחַ ממנו ח"ו. "כי אין שכחה לפני כסא כבודך", ובכל רגע ורגע הקב"ה זוכר את הכל. הכוונה היא רק, שעד עתה הדבר היה בבחינת שְׁכֹחַ. היינו שהקב"ה לא פעל על פי ידיעתו את אותו דבר, ו"זכירת" הדבר משמעותה שהקדוש ברוך הוא החליט להתנהג על פי אותה ידיעה.³ בראש השנה הקב"ה פועל על פי הזכרונות שלו, ועל פיהם קובע וכותב מה יהיה איתנו בשנה הבאה.

ובאמת, שגם זה אינו מדוייק. שכן מתי באמת קבע הקב"ה מה יהיה בשנה הבאה? הרי עוד לפני בריאת העולם ידע ה' כיצד אֶרְאֶה אני וכל באי העולם בראש השנה תשע"ט. לא נוספה לו מאז שום ידיעה בענין זה. הכוונה אפוא ב"יום הזכרון" היא, שה' יתנהג איתנו בשנה הבאה כפי איך שִׁנְרָאָה בראש השנה. אבל לא שעשיו בראש השנה נודע ונקבע והתחדש לו משהו, שכן אין תוספת ידיעה

מעשה, ואף לא לכלל מחשבה. גם בנטיה דקה כזו מתחשב הקב"ה בהנהגתו עם האדם, וגם אותה הוא מביא בחשבון בדין של ראש השנה - "יצרי מעללי איש".

ברכת זכרונות מבארת, כמה גדולים הם מעשי

בני האדם

לאחר שבארנו בתחילת ברכת זכרונות עד כמה נלקח כל דבר פחשבון במשפט - מעשים, מחשבות, ואפילו "יצרי מעללי איש" שלא באו לכלל מחשבה - אנו ממשיכים לבאר עוד, כמה רב יכול להיות משקלו של כל מעשה שעושה האדם, ועד כמה יכול הוא להשפיע על גורלה של הבריאה כולה.

אנו אומרים: "וגם את נח באהבה זכרת, ונתפקדהו בפקודת ישועה ורחמים בהביאך את מי המבול לַשְׁחַת כָּל בָּשָׂר מִפְּנֵי רֵעַ מַעֲלָלֵיהֶם". כלומר, מעשי בני אדם יכולים להשפיע (מבחינה רוחנית) עד כדי חורבת העולם כולו "מֵאַדְמָה עַד פְּהֶמָה עַד רָמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם" (בראשית ו, ז); ומצד שני - מעשי בני אדם, ואפילו של כמה יחידים מהם, יכולים להציל את הבריאה מכליון מוחלט. העולם נחרב בגלל עבירות שונות שעשו אנשי דור המבול (עי' רש"י בראשית ו, יא), ומקבל זכות קיום מחודשת בגלל מעשיהם של כמה אנשים בודדים, שעסקו במשך שנה שלמה במשימה ענקית של חסד, עם אלפי בעלי חיים שהגיעו לתיבה.⁸ אחרי שהעולם נחרב בגלל ג' ז' (רש"י בראשית ו, יג), מוכרחים לבנות אותו מחדש על יסוד של חסד, שהוא הַפֶּן הַגּוֹל. "עוֹלָם - חֶסֶד יִבְנֶה" (תהלים פט, ג).

אח"כ עושה נח עוד חסד גדול עם העולם כולו. הוא יוצא מן התיבה ומקריב קרבנות לה'. קרבנות שהביאו לך, שה' נשבע שלא להביא עוד מבול על הארץ, ואף נתן אות לשבועה זו - הלא היא הקשת. כמה מבולים היו עלולים להיות בעולם, לולא שבועה זו? - מימות נח עד היום, אלפי פעמים נראתה הקשת בשמים! כל קשת - פירושה, שהיה ראוי להיות מבול, והוא נמנע בזכות קרבנותיו של נח. אלפי מבולים היו צריכים אפוא לרדת לעולם, ואת כולם מנע נח ע"י הקרבנות שהקריב. [חז"ל מכמה דורות של צדיקים שלא נראתה בהן הקשת, כי היתה להם זכות עצמית להנצל מן המבול, גם בלי להזדקק לזכותו של נח (עי' כתובות עז, ב רש"י ד"ה אם כן, ובמהרש"א שם)]. כמה קרבנות הקריב נח? - לא הרבה. רק כמה בהמות וכמה עופות. [ששה זוגות מכל מין מבעלי החיים הכשרים לקרבן, שהם בס"ה חמישה מינים: בקר, כבשים, עזים, תורים ובני יונה⁹ (מהיונים לא הקריב ששה זוגות, כי יונה אחת חסרה לו, שעפה מן התיבה ולא שבה אליו...)]. ובזכות קרבנות אלה - אין לנו מבול מאז ועד היום! רואים מכאן, כמה רב הוא משקלם של מעשי בני אדם, ואפילו מעשים קלים.

בהמשך הברכה אנו מזכירים את שעבוד מצרים. עם שלם נמצא בשעבוד נורא, שקוע במ"ט שערי טומאה, ובזכות מי הם יוצאים? - בזכות שלושה אנשים: "וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם, וַיִּזְכְּרוּ אֶת אֲבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב" (שמות ב, כד). אמנם היו עוד צדיקים בדור ההוא, היו משה ואהרן, ופינחס ויהושע ועוד צדיקים, אבל

ביום מן הימים למצוה או לעבירה, להתעוררות של קדושה או להתעוררות הפוכה. גם כוחות נסתרים אלו לוקח הקב"ה בחשבון בדין, וקובע על פיהם את הנהגתו עם האדם.⁶ מפני שהכל גלוי וידוע לפניו, גם יצרי מעללי איש כאלו, שלפעמים גם האדם עצמו אינו מודע להם.

למה נדחה אליאב מן המלוכה?

דוגמא נוראה ל"יצרי מעללי איש" שהקב"ה התחשב בהם בקביעת הנהגתו עם האדם, רואים אצל אליאב, אחיו של דוד המלך. ה' שולח את שמואל הנביא למשוח מלך מבני ישי בית הלחמי, "כִּי יֵאָתִי בְּבָנָיו לִי מִלֶּךְ" (שמו"א טז, א). שמואל מגיע אל ישי, רואה את אליאב בכורו, ואומר: "אֵף נִגַּד ה' מְשִׁיחוֹ!" (שם, ו) אכן, איש זה הגון למלכות! [כנראה ראה בו מידות טובות ומעשים טובים, ולכן היה סבור שה' התכוין אליו]. אומר לו ה': "אֵל תִּבְטַח אֶל מְרָאֵהוּ וְאֶל גְּבוֹהַ קוֹמָתוֹ, כִּי מְאַסְתִּיהוּ" (שם, ז). 'מְאַסְתִּיהוּ', משמע שראוי היה, אלא שנדחה (עי' פסחים טו, ב). למה נדחה? אומרים חז"ל, מפני שכעס על דוד (שם). בגלל כעס זה - הפסיד את המלוכה!

שואל רש"י: "הרי מה שאליאב כעס על דוד היה מאוחר יותר, במלחמה עם גלית: "וַיַּחַר אֵף אֱלִיאָב בְּדוֹד וַיֵּאמֶר: לָמָּה זֶה יַרְדֶּתָּ, וְעַל מִי נִטְשָׁתָּ מְעַט הַצֵּאֵן הַהֵנָּה בְּמִדְבָּר...". (שמו"א יז, כח). מדוע א"כ מאס ה' באליאב עוד לפני שכעס, ועוד לפני שחשב בכלל לכעוס על דוד? התשובה היא - "ה' יִרְאֶה לְלֵבָב" (שם טז, ז). הקב"ה רואה כבר עתה בלבבו של אליאב נטיה לכעס, ונטיה זו פוסלת אותו כבר עתה מלהיות מלך⁷ (רש"י פסחים שם). כי מלך, אסור שיהיה כעסן. אם יהיה כעסן, עלול לתלות את שר המשקים או את שר האופים או משהו אחר... מידת הכעס עלולה לגרום לתוצאות קשות במיוחד, אם היא מצויה אצל מלך, שיש בידו לפעול על פי כעסו, ואין מי שיעצור בעדו. לכן נפסל אליאב למלכות, בגלל נטייתו למידת הכעס.

הרי לנו דוגמא נוראה ל"יצרי מעללי איש", שלא באו עדיין לכלל מעשה או מחשבה, ואף על פי כן נלקחו בחשבון ע"י ההשגחה, וגרמו לאליאב להפסיד את המלוכה. שמואל לא הבחין ביצר הזה, אבל הקב"ה אומר לשמואל, "כִּי לֹא אֶשֶׁר יִרְאֶה הָאָדָם, כִּי הָאָדָם יִרְאֶה לְעֵינָיו וְה' יִרְאֶה לְלֵבָב". אתה עוד לא יכול להבחין באליאב שהוא כעסן, אבל "אֲנִי ה' חֹקֵר לֵב בְּחֹן פְּלִיטוֹת" (ירמיהו יז, י), ואני כבר יכול להבחין שיש באליאב מדת הכעס, ולכן אני פוסל אותו מלהיות מלך. לולא היה באליאב היצר הזה, היתה ההשגחה בוחרת באליאב להיות מלך על ישראל, ולא בדוד. במקום להתפלל ג' פעמים ביום על מלכות בית דוד, היינו מתפללים על מלכות בית אליאב, ובמקום לחכות למלך המשיח מבית דוד, היינו מחכים למלך המשיח מבית אליאב. [ואולי כלל לא היינו מחכים, כי היה כבר בא, שהרי כל מה שנחרב בית המקדש הוא בגלל לשון הרע שקיבל דוד על ציבא (עי' שבת נו, ב), ואליאב אפשר שלא היה מקבל לשון הרע, וא"כ אולי בית המקדש היה קיים]. את כל אלו הפסיד אליאב, רק מפני שהיתה לו נטיה לכעס. מבהיל על הרעיון, לראות מה עלול אדם להפסיד מנטיה דקה בלב, אפילו שלא הגיעה לכלל

ה' יודע וזוכר כל מעשה שלך, כל מעשה שלי שלך וכל מעשה חיובי שלך, וא"כ גם אתה יכול במעשיך להשפיע על הנהגת ה' בבריאה. אדם צריך ללמוד מזה, כמה הוא צריך להיות אחראי על מעשיו. כמה כל מעשה קטן שלו יכול להשפיע על כל העולם לטוב, או ח"ו להפך.

אדם יכול להיות כמו פרעה והמן ושאר רשעי עולם, אבל יכול להיות גם כמו צדיקי עולם. העבודה של אדם בעוה"ז היא להשתדל להיות מהצדיקים, להתחבר למעשי אברהם יצחק ויעקב ושאר הצדיקים. יש בחירה לכל אחד האם להיות כמו הצדיקים שהעולם קיים בזכותם, או ללכת בדרך של פרעה וחבריו, "אַלְהָ לַחַיִּי עוֹלָם, וְאַלְהָ לַתְּרַפּוֹת לְדַרְאָוֶן עוֹלָם" (דניאל יב, ב). יש לאדם בחירה, הכל פתוח לפניו. ברכת הזכרונות צריכה לעורר אותנו על הדבר הזה, שנוכה לבחור בדרך הנכונה.

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

התורה אומרת שיציאת מצרים היתה בזכות שלשת האבות הקדושים, אברהם יצחק ויעקב. זכותם של שלושה אנשים בלבד הועילה לשישים רבוא איש לצאת ממצרים, ולעשותם לעם בחירה שיקבל תורה, יקבל את ארץ ישראל, ויקבל עוה"ב ונצחיות, מה שכל באי עולם לא זכו לו. שוב רואים את הכח של אנשים מעטים לשנות את כל הדברים. כל הדורות מאז עד היום, הכל בזכות שלשת הצדיקים האלה. ולא רק במצרים, אלא גם לעתיד לבוא, התורה אומרת מה יהיה בסוף כל הפורענות: "וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב, וְאָף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק, וְאָף אֶת בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֲזָכֹר, וְהָאָרֶץ אֲזָכֹר" (ויקרא כו, מב). שוב, ע"י שלושה צדיקים אלה, כל הצרות של עם ישראל יפסקו, וישראל יזכו במהרה בימינו לתשועת עולמים. הכל מכח שלשה אנשים, אברהם יצחק ויעקב.

רואים מכל הנ"ל, כמה גדול הוא כח מעשיו של האדם, וזהו בדיוק ענינה של ברכת "זכרונות". לבאר ולהבהיר לעצמנו, שכל מעשה שלנו, ולו הקטן ביותר, משפיע על הנהגת העולם. אמנם איננו כמו האבות הקדושים, וגם לא כמו נח, אבל כל אחד ואחד הוא צלם אלקים, והוא יכול להשיג ולפעול דברים עליונים מאד. זו התביעה שיש בכרכה הזו. שאם האבות יכלו, ואם נח היה יכול, אז גם אתה יכול!

1. ולכן, בכל מקום בו נאמר בתורה שהקב"ה "זוכר" באיזה דבר (בעבר), או "יזכר" בו (בעתיד), מתרגם אונקלוס בלשון הווה, כגון: "וַיִּזְכֹּר אֱלֹקִים אֶת נֹחַ" (בראשית ח, א), לא תרגם אונקלוס "וַיִּזְכֹּר ה' ית נח", או "וַיִּזְכֹּר ה' ית נח", בלשון עבר, נכמו שנתרגם: "וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֶת הַחַלְמוֹת" (בראשית מב, ט) - "וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף יְתַּחְלֵמָא", אלא תרגם "וַיִּזְכֹּר ה' ית נח", שפירושו: "וַיִּזְכֹּר ה' אֶת נֹחַ". וכן: "וַיִּזְכֹּר אֱלֹקִים אֶת אַבְרָהָם" (בראשית יט, כט) - "וַיִּזְכֹּר ה' ית אַבְרָהָם". וכן "וַיִּזְכֹּרְתִי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב" (ויקרא כו, מב), שהוא לשון עתיד, לא תרגם אונקלוס: "וַיִּזְכֹּר יְתַּחְמִי בלשון עתיד, אלא "וַיִּזְכֹּרְתִי יְתַּחְמִי דְעָם יַעֲקֹב", שפירושו: "וַיִּזְכֹּר אֲנִי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב". וביארו המפרשים, שכל זה הוא כדי להדגיש שאין שום שינוי והתחדשות בידיעתו וזכרונו של הקב"ה, אלא הוא זכור וזוכר את הכל תמיד. ורק במקום שהאדם הוא זה שפועל כדי "להזכיר" לקב"ה איזה דבר, שם מתרגם אונקלוס בלשון של התחדשות ושינוי ענין, אך השינוי הוא לא בידיעת ה' ח"ו, אלא רק בכך שהענין שהאדם רצה "להזכיר" לקב"ה - בא ועלה לפניו. והכונה היא, שה' ראה את פעולתו של האדם, והתייחס אליה, כגון: "וַיִּזְכֹּר אֱלֹקִים אֶת רַחֵל וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶלְקִים" (שהתפללה) - "וַיַּעַל דוֹכָן בְּנֵה דְרַחֵל קָדָם ה' וְקָבִיל צְלוֹתָהּ"; וַתִּרְעַתְם בַּחֲצֵצְרוֹת וְנִפְרַתְם לִפְנֵי ה' אֱלֹקֵיכֶם" (במדבר י, ט) - "וַתִּיָּבֹוּן בַּחֲצֵצְרוֹתָא, וַיַּעֲלוּ דוֹכָן בְּנֵה דְרַחֵל קָדָם ה' אֱלֹהֵינוּ".
 2. אמנם נאמר "בַּחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֲדָשׁ יִהְיֶה לְכֶם שְׁבֹתוֹן זָרוּן תְּרוּעָה מְקָרָא קִדְשׁ" (ויקרא כג, כד), אך ענין הזכרון לא מופיע כאן כחלק משם היום.
 3. וכן מה שאמר הקב"ה לאברהם אבינו לאחר העקדה, "עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי יִירָא אֱלֹהִים אֶתָּה" (בראשית כב, יב), ביאר הרמב"ן, דודאי אין הכונה שעד עכשיו הקב"ה לא ידע. שהרי הקב"ה יודע את כל מה שיקרה בעתיד, עד סוף כל הדורות, וממילא ידע עוד לפני העקדה מה יעשה אברהם. אלא הכונה היא, שעד עתה היתה ידיעה זו של הקב"ה רק ידיעה בכח, ומעתה היא הפכה לידיעה בפועל (רמב"ן דברים לא, כא). והיינו, שעד עתה הקב"ה לא פעל על פי ידיעה זו, כיון שאין הקב"ה פועל על פי מצוות שיעשה האדם בעתיד, או על פי נסיונות שהאדם עוד לא עמד בהם בפועל. ורק אחרי שהאדם עמד בנסיון, או עשה איוו מצוה בפועל, אז הקב"ה פועל על פי ידיעתו, שיודע ממעשה האדם, למרות שעוד לפני כן ידע מה יעשה.
 4. ואמר רבנא, "אגרא דפרקא - רהטא" (ברכות ו, ב), ופירש רש"י: "עיקר קיבול שכר הבריות הרצים לשמוע דרשה מפי חכם, היא שכר המרוצה, שהרי רובם אינם מבינים להעמיד גירסא ולומר שמועה מפי רבן לאחר זמן, שיקבלו שכר לימוד". ומבואר בזה חידוש גדול, שגם כאשר אין מקום לשכר עבור המצוה עצמה, עדין יש קיבול שכר עבור ההליכה למצוה.
 5. ובלשונו של הרמח"ל: "מְחֻשְׁבוֹת אָדָם - הַמְחֻשְׁבוֹת בְּנִגְלוֹת. יִצְרִי מַעֲלֵי אִישׁ - בְּנִסְתָּרוֹת" (מאמר החכמה).
 6. ואע"ג "שלפי מעשים שהוא עושה עכשיו אדם נדון, ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות" (רש"י בראשית כא, יז), מ"מ כשורש המעשים הללו נמצא כבר עכשיו בתכונות הנפש של האדם, אע"ג שיש בידו הבחירה לפעול אח"כ כרצונו - על פי תכונות נפשו, או בניגוד להן - אך סוף סוף הרי כרגע מדרגתו היא שיש בו תכונה מסוימת, וזהו דבר שנמצא בו כבר עכשיו, ולכן הקב"ה לוקח זאת בחשבון בדין. [ואין הכוונה שהאדם ראוי לעונש או לשכר על תכונה זו, שהרי עדין לא עשה עמה שום דבר, לא טוב ולא רע. אלא הכונה היא, שהקב"ה מתחשב בתכונה זו, כיצד להתנהג עם אדם זה, ואלו תפקידים להטיל עליו, או לא להטיל עליו, לפי תכונותיו].
 7. ע"י בהערה הקודמת. ולפי זה מדוקדק היטב לשון הפסוק, "ה' יִרְאֶה לְלֵב ב", ולא נאמר "ה' יִרְאֶה לְעַתִּיד".
- אלא שצריך להבין, וכבר הקשה כן הרש"ש (פסחים סו, ב), מהו שאמר רבנא "כי מאסתיהו - מכלל דהוה רחיס ליה עד האידינא". וכי מתחילה לא ידע הקב"ה שאליאב עתיד לכעוס? הרי הכל גלוי וידוע לפניו עד סוף כל הדורות, ואין שום ידיעה מתחדשת אצלו ית'. וא"כ

איך "הוה רחמים ליה עד האידנא" ?

אלא שזה כלל גדול, שדרכם של חז"ל לדבר בלשון של קדימה ואיחור בזמן, ואין כוונתם שהיה כאן באמת קדימה ואיחור, אלא כוונתם שהיה ראוי שיהיה איזה דבר, אך מחמת איזו סיבה לא נהיה כן בפועל. וכעין מה שאמרו חז"ל שבתחלה עלה במחשבתו ית' לברוא את העולם במדת הדין, ראה שאין העולם מתקיים, הקדים מדת רחמים ושיתפה למדת הדין (רש"י בראשית א, א). דח"ו לפרש כפשוטו, שהיה שינוי רצון והמלכה לפניו ית' ח"ו, אלא הכונה לומר שמן הראוי היה לבראותו במדת הדין, אך כיון שלא יוכל להתקיים בראו במדת הרחמים, וכלשון רש"י (שם) "ראה שאין העולם מתקיים, הקדים מדת הרחמים ושיתפה למדת הדין". וכן בענין אליאב, אין הכוונה שהיה באמת זמן מסויים שהיה מיועד למלכות ואח"כ נדחה, אלא כן הוא דרך חז"ל לדבר בלשון כזו, ובאמת כבר מתחילה נפסל.

8. וגם כדי שתהיה לנח ובניו עצמם זכות קיום היו צריכים לעסוק בחסד זה, כפי שמוכח במדרש, שאברהם אבינו שאל את מלכי צדק [הלא הוא שם בן נח (עי' רש"י בראשית יד, יח)], בזכות מה התקיימו בתיבה, "אמר לו: בצדקה שהיינו עושים. אמר לו: וכי מה צדקה היה לכם לעשות, וכי עניינים היו שם ! והלא לא היה אלא נח ובניו, ועם מי הייתם עושים צדקה ? אמר לו: על החיה והבהמה והעוף... אותה שעה אמר אברהם: אלולא שעשו צדקה עם בהמה חיה ועוף, לא היו יוצאין משם"... (שוחר טוב, תהלים ל"ז).

9. כן מבואר בפרקי דרבי אליעזר (סוף פכ"ג), שהקריב רק מן המינים העתידיים להיות קרבים על המזבח. אך הרמב"ן (בראשית ו, כ) כתב, שנח הקריב לא רק מן המינים הכשרים למזבח, אלא מכל המינים הטהורים לאכילה. ונמצא לפי זה שהקריב הרבה קרבנות, ובפרט מן העופות, שלמינים הטהורים בהם "אין מספר" (חולין סג, ב. ועי' רש"י דברים יד, יג).